

СТЕПАНУ МИХАЙЛОВИЧУ СТОЙКУ — 90 РОКІВ

14 березня 2010 року виповнилося 90 років від дня народження і 60 років наукової, педагогічної та громадської діяльності Степана Михайловича Стойка — доктора біологічних наук, професора, доктора гоноріс кауза агрокультурних і лісових наук Зволеньського технічного університету, дійсного члена Української екологічної академії наук, дійсного члена Української лісівничої академії наук, почесного члена Українського ботанічного товариства, дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки (2005), кавалера ордена «За заслуги» III ступеня, лауреата Європейської премії ім. Петера Йозефа Ленне за заслуги в галузі охорони природи.

Степан Михайлович народився в селі Кричево Тячівського району Закарпатської області в сім'ї священика, навчався у класичній гімназії міста Хуст, де значну увагу приділяли природничим наукам та іноземним мовам. Ще в гімназії (закінчив її 1938 року) чеський професор Антонін Шірмер прищепив Степану любов до природничих наук, яка супроводжує його повсякденно протягом усього життя.

У 1938 році старовинне місто Хуст, засноване в XI столітті, стало столицею Закарпатської України. Молода держава потребувала вчителів, і Міністерство Закарпатської України призначило С.М. Стойка на посаду вчителя в селі Новоселиця.

У 1940 році С.М. Стойка перевели на адміністративну роботу в Угорщину, де він працював у різних установах. У 1943—1944 роках Степан Михайлович — студент-заочник юридичного факультету університету м. Печ. Наприкінці війни він працював перекладачем угорської мови у військовій частині 51549 Четвертого Українського

генетик О. Журбін, лісівник М. Горшенін та інші вчені, про яких ювіляр завжди згадає з глибокою пошаною.

Після закінчення Інституту молодий фахівець був направлений на роботу до Ужгородського лісгоспу, де 2 роки працював інженером лісового господарства та лісничим.

1951 року на Закарпаття в експедицію приїхав академік П.С. Погребняк і Степану Стойку було доручено супроводжувати його по заповідних місцях. Зустріч із відомим ученим стала для С.М. Стойка доленосною. Академік П.С. Погребняк запропонував йому вступити до аспірантури в Інституті лісу АН УРСР, який він очолював. Під час навчання в аспірантурі (1952—1954) С.М. Стойко мав змогу спілкуватися з професорами Д.В. Воробйовим, Д.Д. Лавриненком, Б.Й. Логиновим, П.Г. Кроткевичем та іншими видатними лісівниками. Під керівництвом П.С. Погребняка 1955 року С.М. Стойко захистив у Інституті ботаніки АН УРСР кандидатську дисертацію, присвячену дубовим лісам Закарпаття.

Починаючи з 1955 року творчий шлях ученого був пов'язаний з Кам'янець-Подільським сільськогосподарським інститутом, Львівським лісотехнічним інститутом, Львівським державним природознавчим музеєм АН УРСР, Львівським відділенням Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, Інститутом екології Карпат НАН України. Понад 20 років Степан Михайлович (за сумісництвом) — викладач географічного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Наукова діяльність ювіляра — багатогранна, вона охоплює фітогеографію, лісову екологію, флористику, біологію деревних порід, лісову термінологію, історію науки, охорону природи. Більшість наукових праць С.М. Стойка присвячена Карпатам. Щоб ознайомитися з природою та станом її охорони в інших гірських регіонах, він здійснив наукові екскурсії у Крим, на Кавказ, Урал, побував у Австрійських і Німецьких Альпах, Шумавських горах, відвідав Словацькі та Польські Татри, Пеніни, вивчав заповідні об'єкти в Угорських і Румунських Карпатах, а також на Балканах — на території Болгарії і Румунії.

На основі методологічних засад швейцарського біогеографа Е. Шміда (1930, 1942) і чеського еколога А. Златніка (1957, 1963) С.М. Стойко (1969), виходячи з фітоісторичних, ботаніко-географічних та еколого-фітоценологічних позицій, установив 11 висотних ступенів рослинності в Карпатах і виявив їхній

фронту. 1945 року С.М. Стойка призначено референтом відділу соціального забезпечення Народної Ради Закарпатської України в Ужгороді, де він одержує направлення на навчання до Львова.

Протягом 1945—1949 років С.М. Стойко навчався на лісгосподарському факультеті Львівського сільськогосподарського інституту. Його вчителями були відомі професори: ботанік А. Лазаренко, дендролог Ю. Третьак, лувічник Г. Кияк,

зв'язок із геоморфологічними районами П.Н. Циця. Він відкрив існування відмінних варіантів поясності рослинного покриву на північно-східному й південно-західному макросхилах Карпат залежно від післяльодовикового розвитку рослинності та сучасної структури висотних ступенів.

Заслужують на увагу дослідження вченого в галузі флористики й систематики рослин. Вивчаючи видовий склад едифікаторів дубових лісів, він виявив на вулканічному горбогір'ї Закарпаття у прикордонній зоні з Румунією та Угорщиною популяції трьох нових для України південно-європейських видів роду *Quercus* L. — *Q. cerris* L., *Q. polycarpa* Schur, *Q. dalechampii* Ten., — які мають реліктовий характер, і здійснив їх екологічні дослідження (1969). В урочищі «Королівський ліс» у Хустському лісництві виявив і дослідив великоплідну форму *Q. robur* L. var. *macrobalanos* (1953). Значний відсоток плодів цієї форми має не одну пару сім'ядоль, а 2, 3 і навіть 4, а відповідно — 2, 3, 4 зародки, тому з одного жолудя виростає 2, 3, 4 сходи.

В Українських Карпатах було відомо дев'ять видів хвойних порід. В Угольському заповідному масиві ювіляр знайшов (1960) новий для Карпат реліктовий вид ялівцю — *Juniperus sabina* L. Разом зі своєю ученицею Л.О. Тасенкевич він описав новий для науки ендемічний вид підмаренника — *Galium transcarpaticum* Stojko et Tassenkewich (1979). У «Визначнику рослин Українських Карпат» (1977) ювіляр опрацював родини *Fagaceae*, *Tiliaceae*, *Aceraceae* та інші.

Серед лісових формацій Карпат найбільших територіальних і ценотичних трансформацій зазнали дубові ліси. Результати багаторічних досліджень, проведених С.М. Стойком, підсумовані в монографії «Дубові ліси Українських Карпат. Екологічні особливості, відтворення, охорона» (2009). Автор встановив дві флористичні області поширення видів роду *Quercus* — Середземноморську (25 видів) та Кавказьку (18 видів). Лише чотири види є спільними для цих областей. Карпатська гірська система, де поширені дев'ять видів дуба, пов'язана із Середземноморською областю. Досліджуючи філогенез цього роду, С.М. Стойко встановив, що центрально-європейський скельний дуб філогенетично старший, ніж дуб звичайний, який поширений від Піренеїв до Південного Уралу і відрізняється значним поліморфізмом, що є характерною ознакою філогенетично молодих видів.

У згаданій монографії з'ясовано біоекологічні особливості видів роду *Quercus* Українських Карпат і наведено типологічну характеристику їхніх лісостанів. На основі аналізу кліматичних та едафічних умов обґрунтовано екологічну можливість розширення площі дубових лісів за рахунок бучин у передгір'ях Закарпаття та Передкарпаття, що має важливе економічне значення.

С.М. Стойко працював також у галузі лісової термінології. У співавторстві з ботаніком С.А. Постриганем і мовознавцями Л.М. Полюгою, М.О. Галич, Н.І. Шило був виданий «Російсько-український словник термінів лісівництва» (1980), який використовується у лісівничій практиці.

Значний внесок зробив ювіляр у вивчення історії науки в Україні й деяких зарубіжних країнах. Широке визнання одержала написана у співавторстві з К.М. Ситником та О.М. Апанович монографія «В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине» (1984, 1988).

Найвагоміший внесок професора С.М. Стойка у ботанічну науку — розроблення теоретичних засад та обґрунтування практичних заходів з охорони природи в широкому контексті цього поняття. Цій роботі ювіляр присвятив понад 40 років своєї творчої діяльності. Ще 1969 року він організував у Львівському природознавчому музеї АН УРСР перший в Україні відділ охорони природних екосистем, завідувачем якого був до 1990 року. Під впливом природоохоронних ідей свого вчителя П.С. Погребняка і зарубіжних учених (А. Златніка, В. Шафера та інших) С.М. Стойко вже наприкінці 50-х років захопився екологічними проблемами охорони рослинного світу. Згодом він обґрунтував наукову платформу очолюваного ним відділу щодо охорони фітогеннофунду, фітоценофунду й заповідної справи. Мережа заповідних територій тоді формувалася стихійно, не було чітко визначених категорій заповідних об'єктів. Ювіляр (1972) обґрунтував принципи організації та розробив функціональну класифікацію заповідних територій живої і неживої природи, яка стала основою для формування системи природно-заповідного фонду в Україні.

Посилений техногенний вплив в нашу добу виявляється на всіх компонентах біосфери — гідросфері, атмосфері, педосфері, біоті. Життя засвідчує, що класичні природничі науки вже не можуть розв'язувати складні завдання охорони довкілля. На багатьох міжнародних наукових форумах учений висловлював думку, що для цієї мети повинна сформуватися спеціальна природоохоронна дисципліна.

Базуючись на вченні В.І. Вернадського про біосферу й ноосферу (1967) і розвиваючи природоохоронні ідеї українських (Погребняк, 1959; Медина, 1970), російських (Лаптев, 1964; Шапошников, 1970), чеських (Prochazka, 1926, 1927; Zlatnik, 1936), польських (Goetel, 1966; Michajlow, 1973), французьких (Dorst, 1968) та інших учених, С.М. Стойко обґрунтував основи інвайронментальної науки — геосозології (від грецького «содзо» (σώδζώ) — рятувати, охороняти). Геосозологія — це інтегральна наука, завдання якої полягають у дослідженні взаємодії суспільства та природи, аналізі причин і наслідків антропогенного впливу на екосистеми біосфери, розробці заходів із забезпечення їх нормального функціонування. У її межах, залежно від об'єкта охорони, виділено низку розділів — фітосозологія, зоосозологія, созологія ландшафтів та інші.

Найнадійніше збереження біотичної, фітоценотичної й ландшафтної різноманітності можна забезпечити в системі природно-заповідного фонду. З огляду на це ювіляр обґрунтував наукові засади його формування як заповідної біогеоценотичної системи, котру слід організовувати на рівні геоботанічних районів, округів, областей і навіть на рівні держави, випередивши на багато років ідеї щодо формування екомережі, які активно розвиваються останніми роками.

Теоретичні, методологічні та практичні розробки очолюваного С.М. Стойком відділу охорони природних екосистем дають підставу вважати, що у Львові сформувалася й активно функціонує спеціальна природоохоронна школа.

Степан Михайлович брав участь у науковому обґрунтуванні необхідності створення Карпатського біосферного заповідника, природного заповідника «Розточчя», національних природних парків — Карпатського, Яворівського,

«Синеvir», «Сколівські Бескиди», Шацького, Ужанського й багатьох регіональних ландшафтних парків. Результатам вивчення їхніх природних умов присвячено чимало наукових статей та оригінальних монографій. Високу оцінку одержала монографія «Заповідні екосистеми Карпат», написана разом з ученими Чехії, Польщі й Угорщини (1991).

Оскільки Україна має спільні екологічні проблеми з іншими державами у прикордонних регіонах, ювіляр приділяв велику увагу організації міжнародних біосферних резерватів. Він брав участь в обґрунтуванні польсько-словацько-українського біосферного резервату «Східні Карпати» (208089 га), який ЮНЕСКО офіційно включив (1999) до міжнародної мережі.

Спільно з українськими й румунськими колегами С.М. Стойко переконливо довів необхідність створення двостороннього біосферного резервату «Мармароські гори», а разом із польськими та українськими вченими — організацію таких резерватів на Розточчі й Західному Поліссі (1996, 1997, 1999, 2001).

У наукових працях із заповідної справи ювіляр розвиває ідею про поліфункціональне призначення природно-заповідного фонду — резерватне, біогеографічне, екологічне, соціально-економічне, меморіальне, культурно-освітнє. Керуючись цією ідеєю, він обґрунтував нові категорії заповідних об'єктів: «ландшафтно-меморіальний парк» і «ландшафтно-історична пам'ятка» (1994), завдання яких — збереження не лише природної, але й історико-культурної спадщини.

Унаслідок тривалого нераціонального природокористування в Карпатах порушений екологічний баланс, що зумовило такі стихійні процеси, як катастрофічні паводки, вітровали, снігові лавини. Степан Михайлович вивчав природні й антропогенні причини їхнього виникнення та обґрунтував систему заходів щодо їх попередження (1993, 1999).

Знання іноземних мов дало змогу ювіляру публікувати рецензії на оригінальні монографії чеських, польських, угорських, німецьких учених у галузі екології та охорони природи і знайомити з ними наукову громадськість України. Зокрема, він переклав (разом із філологом-богемістом А.К. Денисюк) монографію чеських природоохоронців Б. Молдана, Я. Зики, Я. Єніка «Жизненная среда глазами натуралиста» (1986).

Професор С.М. Стойко вдало поєднує наукову діяльність із педагогічною. На лісогосподарському факультеті Львівського лісотехнічного інституту й географічному факультеті Львівського державного університету ім. І.Франка він читав спецкурси «Охорона природи» та «Охорона природи у зарубіжних країнах».

Ювіляр підтримував і підтримує наукові зв'язки із зарубіжними університетами й науково-дослідними інститутами, виступав із лекціями у віденському Агрономічному університеті, Технічному університеті у Зволені, Сільськогосподарському університеті ім. Г. Менделя у Брно, Ульмському університеті в Німеччині, Ботанічному інституті Чеської Академії наук у Празі, Вільному Українському університеті в Мюнхені.

Значну увагу вчений приділяє підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації. Під його керівництвом захистили кандидатські дисертації в галузі ботаніки, географії, лісових культур 13 аспірантів і пошукувачів, серед яких уже є й

доктори наук. Професор С.М. Стойко був членом спеціалізованих наукових рад для захисту докторських і кандидатських дисертацій у Львівському лісо-технічному та Львівському медичному інститутах, а тепер є членом такої ради на географічному факультеті Львівського національного університету.

Слід згадати також і про громадську природоохоронну діяльність професора С.М. Стойка. Тривалий час він був заступником голови Наукової ради з проблем біосфери в Західному науковому центрі АН УРСР, очолював Львівське обласне відділення Українського товариства охорони природи, був членом Республіканської ради цього товариства. Нині він є головою Ради Будинку вчених у Львові.

Наукова і практична природоохоронна діяльність Степана Михайловича та його співпраця із зарубіжними вченими одержали міжнародне визнання. Міністерство охорони середовища та природних ресурсів Польщі нагородило його 1991 року Золотою відзнакою «За заслуги в охороні середовища». У 1995 році вчений нагороджений Фундацією Йогана Вольфганга Гете Золотою медаллю ім. Петера Йозефа Ленне, яка була вручена йому в Європейському парламенті у Страсбурзі. За цикл праць «Розроблення наукових засад і практичних рекомендацій збереження біорізноманіття в контексті сталого розвитку України» у складі колективу авторів С.М. Стойко став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки (2005). За вагомий особистий внесок у розвиток природно-заповідної справи в Україні, розширення національної екологічної мережі, охорону, збереження, вивчення та відтворення особливо цінних природних комплексів і об'єктів 2010 року він нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня.

Наукова спадщина професора С.М. Стойка — багатогранна, вона охоплює різні галузі природничих наук. Перу ювіляра належить понад 400 наукових публікацій, із яких близько 100 надруковані в зарубіжних виданнях.

Оцінюючи загалом наукові досягнення Степана Михайловича Стойка, слід підкреслити енциклопедичність його знань у тій галузі природознавства, якій він присвятив своє творче життя. Йому характерний голістичний підхід у вивченні рослинного покриву та з'ясуванні закономірностей формування й поширення природних екосистем, зумовлених екологічними особливостями географічного середовища. Наукові праці вченого відомі далеко за межами України. Їх цитують українські та зарубіжні вчені, серед яких ювіляр користується заслуженим авторитетом.

Проблему охорони природи, раціонального використання та відновлення природних ресурсів С.М. Стойко розглядає в широкому контексті не лише з екологічних, але й соціально-економічних і національних позицій, адже майбутня доля народу, його соціально-економічний і культурний розвиток значною мірою залежатимуть від національних природних багатств і здорового життєвого середовища.

Колектив Інституту сердечно вітає професора Степана Михайловича Стойка з 90-річним ювілеєм, зичить йому карпатського здоров'я, довголіття та нових творчих досягнень у сферах дослідження і збереження природи рідного краю.

М.А. ГОЛУБЕЦЬ, О.О. КАГАЛО, М.П. КОЗЛОВСЬКИЙ